

Шкіренко Олена Віталіївна,
аспірантка відділу
педагогічної психології
і психології праці Інституту
педагогічної освіти і освіти дорослих
АПН України

Духовна культура і цінності особистості як основа розвитку компетентнісної складової майбутнього професіонала

У статті розглядається проблема розвитку духовної культури і цінностей особистості як основа розвитку компетентнісної складової майбутнього професіонала

Ключові слова: духовна культура, цінності особистості, компетентнісна складова майбутнього професіонала

В статье рассматривается проблема развития духовной культуры и ценностей личности как основа развития компетентностной составляющей будущего профессионала

Ключевые слова: духовная культура, ценности личности, компетентно составляющая будущего профессионала

The article deals with the problem of spiritual culture and values as the basis of individual competence component of future professional

Key words: spiritual culture , values of a person, individual competence component of future professional

Нашій країні потрібен могутній потенціал високодуховної молоді, який би приносив реальну користь власній державі. «Духовна еліта визначається передусім тим, що відшуковує нові моральні ідеали, шляхи відтворення великого і суспільства, нові, більш досконалі, достойні засоби єднання людей, більш високі цілі», – зазначає академік І.А.Зязюн [4, с. 33].

Сучасні зміни у різних сферах суспільства мають тісний зв'язок з духовною культурою і ціннісною орієнтацією особистості. Від інтересів, потреб, мотивів, ієрархії цінностей залежить вектор спрямованості діяльності людини.

Конструктивна професійна спрямованість, компетентнісна складова майбутнього професіонала базуються на загальній спрямованості особистості, що відбиває людські, громадянські позиції, розуміння нею

сенсу життя і свого місця на нашій планеті, особливості світогляду, життєвих ідеалів, прагнень.

Становлення цілісної особистості, підготовка молоді до праці, сімейного життя, виконання громадських обов'язків неможливо без еталону, який має за основу загальнолюдські та вищі цінності, розвинуту духовну культуру.

Філософське обґрунтування сутності духовної культури, духовності представлено в роботах М.Бердяєва, В.Вернадського, Г.Сковороди, В.Соловйова, П.Флоренського, О.Чижевського, П.Юркевича. Особливого значення набувають релігійно-філософські погляди В.Зеньковського, І.Львіна, С.Франка.

Психологічні аспекти духовності і духовної культури знайшли відображення в роботах М.Боришевського, О.Зеліченка, В.Зінченка, В.Знакова, В.Константинова, В.Москальця, Н. Павлик, Е.Помиткіна, В.Пономаренка, В. Рибалки, Б. Чижевський, Ж.Юзвак та ін.

Враховуючи актуальність вищезазначеного питання, вважаємо, що *мета статті* полягає у висвітленні таких понять, як «духовна культура», «цінності особистості», «компетентнісна складова майбутнього професіонала» та розкрити взаємозв'язок між ними.

Перш за все, слід зазначити, що саме на порозі дорослого життя починається професійний розвиток, відбувається оволодіння системою знань, норм і навичок, завдяки яким молода особистість починає виконувати суспільні функції, нести соціальну відповідальність, створювати матеріальні та духовні цінності.

Цінності існують з того часу, як людина почала усвідомлювати та знаходити для себе у будь-яких речах або явищах наявність властивостей, які здатні задовольнити її потреби, бажання, інтереси.

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до диференціації цінностей. Одні вчені вважають, що поняття «цінності» пов'язане лише з

позитивними факторами, інші відносять до цінностей не тільки їх позитивне значення, а й негативне. Однак, незважаючи на відмінності у різних визначеннях цінностей, головним у більшості з них є те, що цінність – це суспільна властивість речей, соціальних процесів, духовних явищ, яка полягає у здатності задовольняти потреби людини, суспільства, а також ідеї та спонукання у вигляді норм, цілей, ідеалів [1, с. 6].

Академік І.Д.Бех зазначає, що цілі і наміри духовно зрілої особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію організації її життєдіяльності. І що важливо — така особистість активно використовує їх для вирішення не побутових, а, насамперед, смисло-життєвих проблем, які виражаються для кожної людини в системі "вічних питань" людського існування. Ієрархія особистісних цінностей і смислів не дозволяє особистості, з одного боку, розчинитись в емпіричному бутті, втратити дійсні сутнісні потенції, оскільки розвинені особистісні цінності становлять основу внутрішнього світу особистості, виявляючись виразником стабільного, інваріантного, з другого, — дає можливість існувати і діяти вільно, тобто свідомо, цілеспрямовано, виходячи з самої себе.

Від того, наскільки змістовно багата і різноманітна ціннісна система особистості, залежить не лише міра її участі у суспільних справах, а й те, з чим вона має справу, наскільки її різновиди суспільно значущі. Це справді так, адже кожна мета, яку ставить перед собою людина і відповідна поведінка, перш ніж реалізуватись, співвідноситься з системою її особистісних цінностей, виважується на їх терезах, – зазначає І.Д.Бех [2, с.18].

У результаті цього і стає можливою ціннісно-збагачена відповідь суб'єкта на власні запитання, наприклад, стосовно того, як він ставиться до іншої людини, ким вона для нього є, які моральні дії він може на неї спрямувати, а від яких утриматись.

Суб'єкт з розвинутою ціннісною системою є дійовим носієм моральних норм, на якого можна покластися іншій людині при розв'язанні власних духовно-практичних проблем, оскільки він знає, що є загальнозначущим, усталеним, вічним, а що – марнотним [2, с.17-19].

Критерієм, еталоном високоморальної та духовної поведінки можна вважати "золоте правило" Ісуса Христа: "Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви. Бо в цьому Закон і Пророки "[3].

Філософське бачення загальнолюдського ідеалу задане способом існування людини за законами Істини, Добра і Краси.

Якісні й кількісні характеристики цінностей перебувають у подвійній залежності – від внутрішніх позицій носія та від потреб і прагнень суспільства, людини, яка виступає адресатом цінностей. Для періоду становлення держави спостерігаються тенденції збереження класичних цінностей, переосмислення характерних національних цінностей та насадження чужих (нові лідери, нові ідеї, нове життя тощо). Для народів України завжди було характерним утвердження і дотримання засад гуманізму, зв'язку з природою та прагнення до освіченості, професіоналізму, – зазначив Б.Чижевський.

На основі синтезу типології Б.Бітінаса, О.Вишневського, Ю.Козелецького, А.Маслоу, Н.Павлик, Е.Шпрангера нами було розроблено ієрархічну систему особистісних цінностей (рис.1).

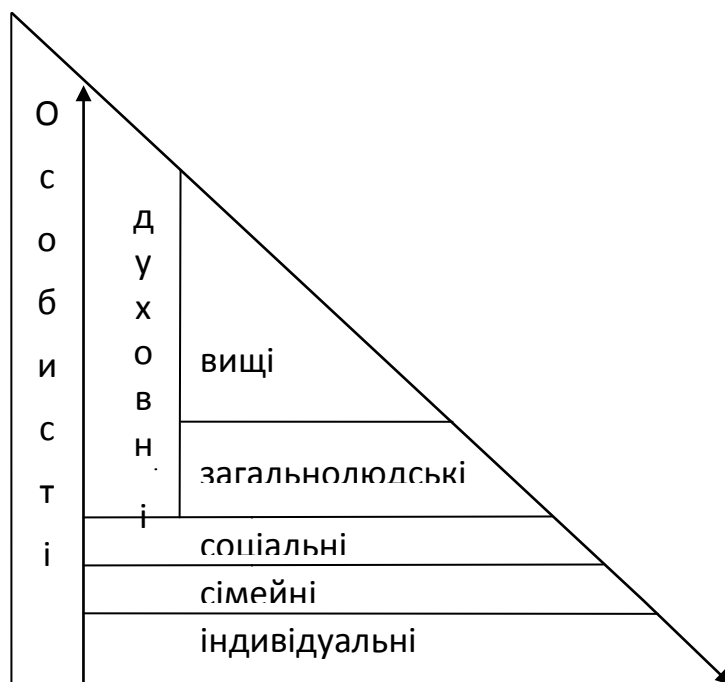

Рис.1. Ієрархічна система особистісних цінностей

До складу особистісних цінностей ми відносимо індивідуальні (вірне професійне самовизначення, самовдосконалення, самореалізація, різноманітні задоволення, особиста безпека, впливовість, бажання мати владу), сімейні (подружня вірність, єдність сімейного кола, сімейний добробут, позитивне вирішення сімейних проблем), соціальні (прагнення до національної єдності, добробут країни, соціальна справедливість, порядок у державі, патріотизм, свобода, рівність, порозуміння між громадянами), загальнолюдські (збереження миру на планеті, милосердя та доброзичливість, потяг до естетики, культури, мистецтва, гармонія з природою, навколишнім середовищем), абсолютні (єдність з усім організмом Всесвіту, пошук істини, віра в Бога, високоморальна поведінка, вміння визнавати свою провину та прощати інших, любов, вірність, потреба служити людям та правді). Всі ці цінності мають безпосередній зв'язок з усіма існуючими цінностями і складають ієрархічно-системну будову. Дана ієрархічна система особистісних цінностей репрезентує загальні особистісні цінності, до складу яких входять духовні цінності: загальнолюдські (духовно-моральні) та абсолютні, вищі, вічні цінності.

Якщо особистість постійно працює над самопізнанням, над пошуком істини та самовдосконаленням, якщо мета життя спрямована на саморозвиток та на допомогу потребуючим, дбайливе ставлення до буття та до всього живого, то можна говорити, що така людина має вищий рівень свідомості, розвинуту духовну культуру.

Узагальнюючи роботи науковців, приходимо до висновку, що *духовна культура особистості* – система світоглядних уявлень і переконань, які реалізуються у ставленні до себе, інших людей і оточуючого світу та є необхідною основою розвитку компетентнісної складової майбутнього професіонала.

Професіонал, з точки зору сучасної дослідниці Г.Х.Яворської, — це особистість, яка володіє нормами професії як у мотиваційному, так і в інструментальному планах, результативно і успішно, з високою продуктивністю і якістю здійснює свою трудову діяльність, відзначається розвинутими професійними перспективами, самостійно будує сценарій свого професійного життя, розвиває свою особистість і індивідуальність засобами професії, протистоїть зовнішнім перешкодам, збагачує досвід професії оригінальним творчим внеском, сприяє підвищенню престижу своєї професії в суспільстві і суспільного інтересу до неї [11].

У професійному та духовному розвитку виявляються внутрішнє середовище особистості, її активність, потреби самореалізації. Вибір і розвиток професійної діяльності — це реалізація певної особистісно визначеної стратегії життєвого сценарію. Високий і масштабний процес професійного розвитку, можливий тільки за умови розвитку особистості, що здатна розпізнати стан наявного розвитку своїх властивостей, досягти усвідомлення необхідності змін і перетворень свого внутрішнього світу, здатна на пошук нових можливостей самоздійснення в праці. Але по своїй суті професійний розвиток охоплює, перш за все, такі особистісні

структури, що становлять психологічну основу засвоєння і оволодіння різних видів діяльності, і є суттєвими для професійного успіху[11, с. 56-57].

Сьогодні професіоналізм здебільшого пов'язується зарубіжними та вітчизняними вченими з кар'єрним успіхом людини і характеризується такими якостями, як освіченість, системність і аналітичність мислення, прогностичні уміння, комунікативність, навички ефективного міжособистісного спілкування, високий рівень самоконтролю, протистояння стресовим ситуаціям, ділова активність, спрямованість на конструктивне вирішення проблемних ситуацій діяльності, прагнення до постійного підвищення рівня професіоналізму, ясно усвідомлена Я-концепція, високий рівень самоповаги та поваги до інших.

Відзначаються також інформованість, досвід, професійні знання, культура, усвідомлення мети діяльності, інтерес до неї, усвідомлення умов професійного розвитку. Підкреслюється вагомість фахово-необхідних, зумовлених специфікою даної професії якостей та здібностей, гностичні уміння, навички, дії, серед яких вміння орієнтації в нестандартних ситуаціях тощо [5, с.76-77].

Узагальнення змісту існуючих наукових тлумачень категорії *компетентнісна складова майбутнього професіонала* та його структурних елементів показує, що сьогодні компетентність професіонала не обмежується рамками успішного, вправного володіння діяльністю, не визначається вищим рівнем знань, вмінь та результатів людини в певній галузі діяльності, але й являє собою усвідомлення необхідності набувати додаткові знання, навички для вирішення професійних і духовно-моральних проблем.

При цьому особливу увагу привертають такі висновки дослідників: експериментально доведено, зазначає Є.О. Климов, що успішність оволодіння людиною певною професією, досягнення нею високого рівня результативності діяльності залежить від цілого комплексу, на перший

погляд, неочікуваних та несумісних між собою якостей. Серед них звертається увага на рівень рефлексії, здатності дивитися на себе зі сторони, усвідомлювати особливості своєї активності, тип локусу контролю та деякі інші: вважається важливим присутність когнітивних, діяльнісно-поведінкових та емоційно-особистісних проявів, які "ще не знайшли відображення в словнику науки", є особистісним відкриттям професіонала; інтенсивність та швидкість переживань, вражень, стимульованих новітньою інформацією, яку зустрічає людина; саморегуляційні уміння, навички, дії та їх використання у повсякденній практичній діяльності [Сафонова, Дис].

Відомо також, що професіоналізм не є вродженою якістю або здібністю людини, його потрібно формувати протягом життя. Аналіз названих вище компонентів професіоналізму дозволяє усвідомити, що вузькопрофесійних знань, умінь, отриманих під час навчання у вищому навчальному закладі, недостатньо для опанування вищим рівнем виконання фахових завдань, адже такий рівень означає передусім постійну роботу над собою, творче ставлення до своєї справи, можливості втілити власну оригінальну концепцію у життя, не переступаючи межу загальнолюдських та абсолютних цінностей.

Творча високодуховна професіональна діяльність людини ґрунтується на прояві її унікальності, неповторності, індивідуальному стилі мислення та поведінки. Зрозуміло, що продуктивність дій має глибокі коріння, що сягають у великий обсяг самостійно здійсненої професійної роботи, яка виступає фундаментом особистісного досвіду, що складається з особистісно-вироблених, а тому і особистісно-значущих концепцій розв'язання проблемних задач, що виникають.

Для проблеми формування духових цінностей, розвитку духовної культури особистості професіонала і психологічної зумовленості його професійної діяльності важливим є положення про внутрішні суперечливості процесу індивідуального розвитку людини. Б.Г.Ананьев висловив судження, що

нерівномірність змін і гетерохронність (різночасність) фаз розвитку характерні і для процесу росту і дозрівання, і для більш пізніх періодів життя. Він показав важливість законів гетерохронності не тільки для розвитку індивідуальних властивостей, але й для формування особистості протягом усього життєвого шляху. Особливості початкових змін різних властивостей особистості в процесі її розвитку залежать від характеру факторів, що впливають на неї, їх стимулюючої ролі, вибірковості впливу на ті чи інші властивості і ступені стійкості цих властивостей [11, с.136].

Духовно-моральна спрямованість особистості базується на загальній спрямованості особистості, що відбиває людські, громадянські позиції, розуміння нею сенсу життя, свого місця в ній, особливості світогляду, життєвих ідеалів, потреб, прагнень. Вона служить передумовою розвитку професійної спрямованості і духовної культури.

Духовна культура і ціннісні орієнтації допомагають перетворити знання на особистісне утворення, на внутрішнє прийняття особистістю духовно-моральних норм, придбання ними особистісного змісту (як обов'язкової норми для себе). Це перетворення означає виникнення у свідомості моральних орієнтирів – норм, що вказують шлях особистого морального рішення повсякденних проблем і межі його, що особистість вирішує не переступати. Вони стають критеріями у вирішенні повсякденних питань справедливості, належного, припустимого і заборонного, породжують бажання і прагнення (установки) утілювати їх у своїх справах.

«Ідеї робляться святими і нерушимими не тоді, коли вони запам'ятовуються, а тоді, коли живуть у трепеті думки і почуття, у творенні, у вчинках...», – зазначив В.О.Сухомлинський [10, с.429].

Ряд педагогів та психологів – Г. Балл, Л.П. Пуховська, М.В. Рац та інші вважають стрижнем високодуховного професіоналізму морально-етичну діяльність, володіння цінностями, ідеалами професії, що свідчить про сформованість цілісної професійної, духовної та психологічної культури. Це

означає, що опанування змістом накопиченого людського досвіду, загальнолюдськими та абсолютними цінностями є надійним підґрунтям професійного зростання, адже сприяє гармонійному розвитку особистості. Знайомство з величезним потенціалом ідей, досягнень, концепцій науки розширює тезаурус суб'єкта, сприяє усвідомленню власної, особистісно-обґрунтованої професійної позиції, що, за свідченням сучасної наукової думки, взаємопов'язано з позитивним самосприйняттям, усвідомленням власної значущості, місця і ролі у плинності життєвих процесів [5, с.77].

Отже, духовна культура і цінності особистості – фундаментальна основа розвитку компетентісної складової майбутнього професіонала. В навчальних закладах слід створити належні умови для розвитку знань, вмінь, навичок, досвіду і духовної культури у майбутніх професіоналів.

Подальше дослідження у цьому руслі передбачає створення класифікації психологічних властивостей високодуховної особистості і розробку програми розвитку компетентісної складової майбутнього високодуховного професіонала.

Література:

1. Анненков В.П. Особливості формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді в умовах промислово-економічного коледжу. Монографія / Київ: 1998. - 137с.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. - 204 с.
3. Біблія.- К.: УБТ, 1988. - 1523 с.
4. Зязюн І.А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість/ Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць. /За редакцією Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. - Вип. 1(5). - Харків: НТУ «ХП», 2003. – С. 32-41.

5. Мистецтво у розвитку особистості: Монографія / За ред., передмова та післямова Н.Г.Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224с.
6. Павлик Н.В. Ціннісна детермінація морального становлення особистості в юнацькому віці. Дис... канд. психол. наук: - 19.00.07. – К., 2006. – 270 с.
7. Помиткін Е.О. Формування духовних цінностей старшокласників у діяльності шкільної психологічної служби. Дис. кандидата психологічних наук. - 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія. - ІПППО АПН України-1998, 146 с.
8. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія / За ред. І.О. Балла – К.:ІПППО АПН України, 1998. – 160 с.
9. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник.-К.: Академвидав, 2005. — 300 с.
10. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: В 5 т. Т.1. — К.: Рад. школа, 1979. - 686с.
11. Яворська Г.Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: Монографія. – Одеса: ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. – 408с.

Відомості про автора статті

Прізвище	Шкіренко
Ім'я	Олена
По батькові	Віталіївна
Назва та адреса організації	Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
Посада	Аспірант відділу педагогічної психології і психології праці
Адреса	вул.Берлінського,10, м. Київ, 04060 440-63-88 295-78-53- д.т. 066 - 35 - 476 - 45 e-mail: OlenaVitaliya@gmail.com